

Knjiga Giacoma Scottija *Krik iz fojbe* govori o događajima u Istri i Hrvatskom primorju u jesen 1943, između kapitulacije Italije i njemačke okupacije tih krajeva. Sadržajno je podijeljena na dvije veće cjeline.

Giacomo Scotti rođen je u Napulju 1928. godine. Poslije Drugog svjetskog rata doselio se u bivšu Jugoslaviju, gdje je živio u Rijeci i Puli, a danas živi u Italiji i Hrvatskoj, kao građanin i državljanin obiju zemalja. Pripovjedač, pjesnik, esejist i književni prevoditelj Giacomo Scotti, uspio je složenu problematiku o jednoj od najspornijih povijesnih tema Drugoga svjetskoga rata i poraća predočiti i hrvatskom čitateljstvu. Naime prema riječima urednika izdanja Gorana Moravčeka, *Krik iz fojbe* je prva knjiga objavljena o ovoj temi u Hrvatskoj. Monografija je sastavljena od brojnih autorovih članaka publiciranih u novinama i časopisima te od njegovih studija »Fojbe i fobije« i »Mozaik o fojbama: novi umetci«.

Prvi dio knjige podijeljen je na četiri poglavlja. U prvom poglavlju »Dvadeset godina skvadrizma i rat« (str. 19–60) autor čitatelju za pravilno razumijevanje fenomena istarskih fojbi (»ali razumijevanje nipošto ne znači i opravdanje tih zločina«, str. 119) problem postavlja u širi kontekst razdoblja između kraja Prvoga i početka Drugoga svjetskog rata. Opisujući situaciju istarskog sela, Scotti naglašava kako je seljak ostajao bez zemlje, često bi na njoj nastavio raditi kao kolon, a čitava su sela i općine pretvorene u kolonske. Citirajući Dušana Diminića, autoru je želja što zornije prikazati položaj hrvatskog seljaka. Ističe kako je bila potrebna akcija kojom će se Slavenima »smrviti nacionalna čvrstoća«. U zaključnim napomenama autor navodi kako je prodajom, zbog dugova na dražbi, oduzeto seljacima (a svi su bili Hrvati) približno sedam tisuća imanja. Protivnicima fašističkog režima Sud je diljem Julijske krajine i Istre dodjeljivao višegodišnje i doživotne robije, ali i smrtne kazne. Osuđenika je bilo Hrvata i Slovenaca, ali i Talijana. U takvim je okolnostima početkom 20-ih godina nastao projekt bacanja u fojbe i u potpunosti pripada fašistima. Takva djelovanja pripadala su skvadrama (tzv. *istarski SS*) koje su provodile akcije čišćenja, uhićenja, strijeljanja i bacanja u fojbe. Riječ je o malim pokretnim jedinicama koje su se brzo premještale na različita mjesta diljem poluotoka. Nakon odlomka posvećenog najvećoj rudarskoj tragediji, slijede stranice o talijanizaciji. Osim imena i prezimena ljudi, talijanizirala se i toponomastika. Tako nam za primjere autor navodi Kraljevicu koja je postala Portoré, Bakar postaje Buccari, ali i mnoga druga imena mjesta i prezimena ljudi. Nova imena, ističe Scotti, često nisu imala nikakvo značenje na talijanskom jeziku. Ubrzo nakon provedene talijanizacije počelo se vatrom uništavati one koji nisu trpjeli talijanizaciju ni okupaciju. Tako su mnoga sela bila potpuno spaljena. U to vrijeme počinju se otvarati i koncentracioni logori s obje strane jadranske obale. Citirajući

talijanskog povjesničara Carla Spartaca Capogreca, autor navodi kako su talijanski vojnici nerijetko koristili nacističke metode poput paljenja sela, strijeljanja taoca, masovnih deportacija civila i njihova zatočeništva u koncentracijskim logorima. Jedan odlomak posvećuje Rabu i ostalim logorima na istočnoj obali Jadrana.

Drugo poglavlje »Primirje i ustanak« (61–104) započinje svjedočanstvom Ottavija Paoleticha o situaciji u Istri u vrijeme svrgnuća Mussolinija. Vijest o vojnoj kapitulaciji Italije potaknula je gotovo spontano pobunu naroda i u jednakoj je mjeri zahvatila talijansko kao i hrvatsko i slovensko stanovništvo. Scotti ističe kako ne treba zaboraviti da su se brojni vojnici (osobito u unutrašnjosti Istre) pridružili pobunjenicima, a kasnije i partizanskim jedinicama. U mnogim partizanskim redovima bili su i Talijani. Autor potom pažnju posvećuje sukobima partizana, Nijemaca i fašista, progonima fašista te njemačkoj okupaciji Istre.

U trećem poglavlju »Iz izvještaja ustaškog obavještajca« (105–118) u središtu pozornosti je tajni izvještaj Nikole Žica. Dokument izvještaja je pronašao Antun Giron. Scotti navodi kako se u prvom dijelu izvještaja ukratko opisuje povijest Istre nakon Prvog svjetskog rata, stavljajući naglasak na progone koje su proživljavali Hrvati za vrijeme talijanske vlasti. Iako se u izvještaju spominju i pogubljenja koja su počinili Nijemci i talijanska fašistička policija, Scotti smatra kako je Žicovo izvješće nepotpuno kada je riječ o njemačkim pokoljima u Istri. U nastavku poglavlja donose se i citati iz talijanskih dnevnih novina o vremenu nakon kapitulacije Italije.

»Dnevnik jednog hrvatskog komunističara« (119–156) naslov je četvrtog poglavlja, ujedno i posljednjeg u prvom dijelu knjige. Godine 1986. objavljeno je djelo *Istra u partizanskom notesu (1943–1945)* Dušana Diminića, jednog od glavnih predstavnika Komunističke partije Hrvatske u vrijeme narodnooslobodilačkog pokreta u Istri. U knjizi se Diminić dotiče hrvatsko-slovenske granice u Istri, »prvom« strijeljanju, sukobu između partizana i Nijemaca, sukobima s talijanskim komunistima, pokoljima...

Drugu cjelinu knjige, koja se proteže kroz petnaest manjih cjelina (159–212), Scotti započinje analizom podataka o broju stradalih u fojbama. Navodi podatke mnogih povjesničara ističući kako se različiti brojevi žrtava mogu tumačiti kao politička prepiranja koja traju sve do današnjih dana. Godine 1989. povjesničar Antun Giron objavio je prvi popis imena 237 žrtava fojba čije su posmrtno ostatke izvukli iz različitih jama. U nastavku teksta autor u cijelosti navodi Gironov popis imena stradalih. Od ostalih popisa žrtava Scotti ističe djelo franjevca Flaminija Rocchija (rođenog Sokolić) *L'esodo dei 350 mila Giuliani Fiumani e Dalmati* za koje smatra da je opterećeno netočnostima te sa nekoliko primjera želi to i pokazati. Osvrćući se na smrt studentice Norme Cossetto pokušava rekonstruirati slijed događaja prema nekoliko izvora.

»Dodatak« (213–232) Scotti posvećuje svjedočanstvima. Tako se u knjizi nalaze svjedočanstva bivšega partizanskog komandanta Vlade Juričića i potom opis slučaja Graziana Udovisija. Naime, Udovisi je »zanimljiv« jer svake godine na programima ta-

lijanskih televizija već duži niz godina »prepričava vlastite doživljaje s uvijek različitim detaljima«. U cijelosti Scotti prenosi članak dvojice slovenskih intelektualaca iz Trsta, Sama Pahora i Primoža Sancina, u kojem se osvrću na jedan Udovisijev intervju objavljen na talijanskoj državnoj televiziji. Nadalje autor objavljuje i intervju s Arediom Galzignom, rođenim Opatijcem koji je u ratu bio u talijanskoj mornarici da bi nakon kapitulacije Italije prešao Saveznicima. Nekoliko stranica posvećeno je i stradanju obitelji Poropat iz Pule. Na kraju poglavlja posvećenog svjedočanstvima, autor prepričava davno zapisanu priču o vojnim doživljajima čovjeka s talijanskog juga kojega je autor slučajno upoznao u Puli.

Nakon bilježaka, bibliografskih bilježaka i abecednog popisa prezimena, slijedi »Fotodokumentacija: crni i crveni zločini (1941–1947)« gdje se nalaze fotografije zločina, naslovnice tiska i kopija jedne zapovijedi.

Za razumijevanje prilika u Istri u suvremeno doba nužno je poznavanje povijesti toga prostora, pri čemu veliku važnost ima povijesna etapa događaja koji su se zbili u Istri od rujna do listopada 1943. godine, u razdoblju između kapitulacije Italije u Drugom svjetskom ratu i njemačke okupacije poluotoka. Knjigom se nastoje pružiti novi pisani dokazi o tumačenju tih događaja te je ova knjiga Giacoma Scottija, kako i sam autor kaže, »doprinos istini, bila ona ugodna ili neugodna jednoj ili drugoj strani« (str. 15). S obzirom na činjenicu da dosad nije objavljeno niti jedno veće djelo o fojbama na hrvatskom jeziku, kako je napomenuto i u uvodnim napomenama urednika, knjiga bi trebala biti i poticaj historiografiji (poglavito hrvatskoj) za slojevitije istraživanje.

Željko Cetina